

Justyna Kobylarczyk*

Dwór w Boratynie jako przykład ocalałej rezydencji o wartości historycznej

The manor in Boratyn as an example of a preserved country residence of historic value

Słowa kluczowe: architektura, historia architektury, konserwacja zabytków architektury i urbanistyki

Key words: architecture, history of architecture, conservation of monuments of architecture and urban design

Wstęp

Zabytkowe rezydencje traktowane są jako jedne z najatrakcyjniejszych obiektów architektonicznych o wartości historycznej, których rola doceniana jest także w czasach współczesnych¹.

Założenie dworskie w Boratynie jest przykładem architektury rezydencjonalnej z drugiej połowy XVII wieku. Pierwotna forma obiektu powstała na przełomie XV i XVI wieku, kiedy była tutaj siedziba rodowa Boratyńskich, zapewne o charakterze obronnym, która uległa całkowitemu zniszczeniu podczas potopu szwedzkiego².

Historia zarówno dworu, jak i wsi jest niezwykle interesująca, bo związana z dziejami najznakomitszymi polskich rodów szlacheckich.

Podobnie jak dwór w Boratynie, obecnie także cały region Podkarpacia jest na nowo odkrywany ze względu na walory krajobrazowe oraz liczne zabytki o najwyższej klasie, jak np. zamki w Łańcucie, Baranowie Sandomierskim czy Krasieczynie.

Wciąż jednak niewiele wiadomo o miejscowościach tego regionu. Kryją one często cenne obiekty architektoniczne. Przykładem tego jest właśnie Boratyn z zabytkowym dworem i unikalną kaplicą dworską.

Lokalizacja obiektu

Boratyn znajduje się w gminie Chłopice, około 10 km na południe od Jarosława – miasta średniej wielkości z zabytkowym rynkiem otoczonym kamienicami wiatowymi³.

Obszar założenia dworsko-parkowego w Boratynie położony jest na skraju wsi, na wzniesieniu. Jego najbliższe otoczenie stanowi nowo wybudowana szkoła podstawowa oraz w części zachodniej – zabytkowy park z kaplicą

Introduction

Historic residences are treated as the most attractive architectonic objects of historic value, the role of which is also appreciated in modern times¹.

The manor layout in Boratyn is an example of residential architecture from the second half of the 17th century. The original form of the object was created at the turn of the 15th and 16th century when it was the seat of the Boratyński family, possibly of defensive character, which was completely destroyed during the Swedish Deluge².

The history of both the manor and the village is extremely interesting, as it is connected with the history of most eminent Polish noble families.

Like the manor in Boratyn, presently the whole region of Podkarpacie is being rediscovered because of its landscape qualities and numerous monuments of the highest class as e.g. the castles in Łańcut, Baranów Sandomierski, Krasieczyn etc.

Still not much is known about places in this region which frequently hide valuable architectonic objects. Such an example is Boratyn with its historic manor house and unique manor chapel.

Object location

Boratyn is located in the Chłopice district, approximately 10 km south of Jarosław – a city of medium size with a historic market square surrounded by tenement houses³.

The manor and park layout in Boratyn is located on the outskirts of the village, on a hill. Its closest surrounding include a newly built primary school and, in the west, a historic park with the manor chapel situated 50 metres from the manor house. On the west and south side there

* dr inż. arch. Justyna Kobylarczyk, Politechnika Krakowska, Wydział Architektury, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego.

* dr inż. arch. Justyna Kobylarczyk, Faculty of Architecture of Cracow University of Technology, Institute of Urban Planning Design, Department of Developing Housing Environment.

dworską oddaloną o 50 metrów od budynku dworu. Po stronie zachodniej i południowej przebiega droga w stronę Jarosławia. Od północy rozpościerają się łąki, płynię też niewielka rzeka Rokietnica.

Pierwsza zachowana wzmianka o dworze pochodzi z 1660 roku. Z relacji tej wiadomo, że w przedmiotowym okresie przy dworze istniały stawy rybne, młyn, grobla, karczma, ogrody, warzywnik i zabudowania gospodarcze⁴.

Niegdyś od wschodu teren założenia ograniczała zabudowa folwarczna. Dziś znajdują się tu nieliczne obiekty gospodarcze, a dalej rozciągają się pola uprawne – dawniej „pańskie pola”.

Wzniesienie z budynkiem dworu i kaplicą jest tylko częścią całego założenia, na które składa się także oddalony o 0,5 km w kierunku północno-wschodnim zespół dworsko-parkowy w Chłopicach. Oba zespoły znajdują się na wspólnej osi kompozycyjnej.

Historia wsi i obiektu

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1361 roku, kiedy to król Kazimierz Wielki potwierdził przywilej księcia ruskiego dany Matwiejowi Kaldofowiczowi dla wsi Boratyn i Dąbkowice⁵.

Nazwa wsi – Boratyn pochodzi zapewne od nazwiska jej pierwszych właścicieli – rodziny Boratyńskich⁶.

Z rąk spadkobierców Boratyńskich wieś z dworem przeszła na własność rodu Krasickich. Z tego okresu zachowały się pojedyncze opisy obiektu i jego otoczenia. Jeden z nich, pochodzący z 1724 r., wymienia dwór jako budynek kryty gontem, parterowy, z wysokim, użytkowym poddaszem służącym jako magazyn na zboże. Wejście do dworu prowadziło przez ganek do sieni, po obydwu stronach której znajdowały się dwie izby stołowe oraz sześć pokoi. Dwór posiadał także dwie spiżarnie i nie był podpiwniczony. Obok założono ogród włoski z murowaną piwnicą. Przy dworze, na podwórzu znajdowała się też kuchnia z piekarnią i spiżarnią⁷.

Zabudowie folwarcznej towarzyszyły obiekty gospodarcze: stajnie, drewniane spichlerze oraz obory z chrustu. Podwórze posiadało dwa wejścia z furtkami prowadzącymi w kierunku stawu i do dworu⁸.

Według wspomnianego wyżej przekazu sam budynek dworski znajdował się w złym stanie technicznym. Najprawdopodobniej nikt w nim nie mieszkał, ponieważ ówczesny właściciel Boratyna – Jan Krasicki posiadał majątki także w ziemi lubelskiej, kijowskiej i na Wołyniu. W związku z tym można przypuszczać, że rezydował on poza granicami ziemi przemyskiej.

Do końca XVIII wieku wieś należała do Krasickich. Później przeszła na własność Stadnickich, co było związane z zawarciem małżeństwa przez Katarzynę Krasicką i Józefa Stadnickiego. Był to bardzo pomyślny okres dla dworu, który znów pełnił funkcję siedziby rodowej.

W latach dwudziestych XIX wieku hrabia Jan Stadnicki wybudował nowy budynek dworu z oranżerią otoczoną ogrodem w stylu angielskim. Naprzeciwko obiektu wzniesiona została kaplica dworska, blisko której znajdował się folwark z drewnianą zabudową gospodarczą i domami, w których mieszkała służba. Zarządca najprawdopodobniej mieszkał w budynku zlokalizowanym za parkiem⁹.

Jan Stadnicki nie miał dzieci, a po jego śmierci (w 1862 r.) Boratyn przeszedł na własność Kazimierza

runs the road to Jarosław. In the north there are meadows and a small river known as the Rokietnica.

The first mention of the manor comes from 1660. It is known from this account that during the period in question the manor estate comprised fish ponds, a mill, a weir, an inn, gardens, a vegetable patch and utility buildings⁴.

Once the area of the layout was limited by farm buildings in the east. Nowadays few utility buildings are located here, and further there stretch arable fields – the “lordly fields” in the past.

The hill with the manor house and chapel is only a part of the whole layout which also includes the manorial park complex in Chłopice, 0.5 km away towards the north – east. Both complexes lie on the common composition axis.

History of the village and the object

The first mention of the village comes from 1361, when king Kazimierz Wielki confirmed the privilege of the Russian Prince given to Matwiej Kaldofowicz for the villages of Boratyn and Dąbkowice⁵.

The name of the village – Boratyn – probably comes from the name of its first owners, the Boratyński family⁶.

From the hands of the Boratyński family heirs the village and the manor passed into the Krasicki family. A few descriptions of the object and its surroundings from the period have been preserved. One of those, from 1724, mentions the manor as a ground-floor building covered with a shingled roof, with a tall utility loft serving as a granary. Entrance to the manor led through the porch into the entrance hall on both sides of which there were two dining rooms and six other rooms. The manor had two pantries but did not have a cellar. An Italian-style garden with a masonry cellar was laid out nearby. The kitchen with a bakery and a larder was also located in the courtyard beside the manor house⁷.

Farmhouses were accompanied by utility buildings such as: stables, timber granaries, and cowsheds made of brushwood. The farmyard had two entrances with gates leading towards the pond and the manor house⁸.

According to the above mentioned account, the manor house was in a very poor state of maintenance. Most probably it was abandoned as the then owner of Boratyn – Jan Krasicki – had estates also in the Lublin and Kiev regions, as well as in Volhynia. Because of that, it may be surmised that he resided mostly outside the Przemyśl region.

Until the end of the 18th century the village had been the property of the Krasicki family. Later it was passed to the Stadnicki family, which was connected with the marriage contract concluded between Katarzyna Krasicka and Józef Stadnicki. It was a very favourable period for the manor which again served as a family seat.

During the 1820s, count Jan Stadnicki had a new manor building erected with an orangery surrounded by an English-style garden. The manor chapel was built opposite, close to which there was the manor farm with timber utility buildings and house where servants lived. The steward most probably lived in the building located behind the park⁹.

Jan Stadnicki had no offspring, so after his death (in 1862) Boratyn was inherited by Kazimierz Krasicki. He founded a school in Boratyn and made the manor chapel

Ryc. 1. Plan katastralny z 1848 przedstawiający założenie dworsko-parkowe w Boratynie, w: AP w Rzeszowie, zb. kart., sygn. 99
 Fig. 1. Cadastral plan from 1848, representing the manor and park in Boratyn, in: AP in Rzeszów, zb. kart., sign. 99

Ryc. 2. Dwór w Boratynie. Widok na kaplicę w latach 80. XX wieku, fot. J. Salamon, 1987, w: I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., il.43
 Fig. 2. Manor house in Boratyn. View of the chapel in the 1980s, photo by J. Salamon, 1987, in: I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., il.43

Ryc. 3. Dwór w Boratynie. Widok na elewację tylną – południową przed remontem, fot. J. Salamon, 1987, w: I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., il.5
 Fig. 3. Manor house in Boratyn. View of the back (south) elevation before the renovation, photo by J. Salamon, 1987, in: I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., il.5

Ryc. 4. Dwór w Boratynie. Widok na elewację wschodnią przed remontem, fot. J. Salamon, 1987, w: I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., il.6
 Fig. 4. Manor house in Boratyn. View of the east elevation before the renovation, photo by J. Salamon, 1987, in: I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., il.6

Ryc. 5. Dwór w Boratynie. Widok na elewację frontową – północną przed remontem, fot. J. Salamon, 1987, w: I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., il.4
 Fig. 5. Manor house in Boratyn. View of the front (north) elevation before the renovation, photo by J. Salamon, 1987, in: I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., il.4

Krasickiego. Założył on w Boratynie szkołę i udostępnił mieszkańcom kaplicę dworską, która stała się miejscem odprawiania mszy świętych dla całej społeczności. Kaplica otrzymała wówczas wezwanie św. Jana Chrzciciela. Fakt udostępnienia mieszkańcom wsi kaplicy dworskiej był ważnym wydarzeniem, ponieważ niemal cała społeczność Boratyna była wyznania rzymskokatolickiego. Wcześniej na terenie wsi znajdowała się jedynie cerkiew z XVII wieku¹⁰.

Po śmierci Kazimierza Krasickiego wieś przeszła na własność Jana Kantego – podkomorzego austriackiego, a następnie jego córki Heleny. Ponieważ jej mężem był oficer austriacki Emanuel Homolacza, dwór w okresie I wojny światowej pełnił funkcję szpitala dla żołnierzy austriackich. W okresie międzywojennym wsią zarządzał Marian Lisowiecki, który mieszkał w Chłopicach, w związku z czym dwór przestał pełnić funkcję głównej siedziby rodowej, a stał się dla jej właścicieli bardziej ośrodkiem dyspozycyjnym własności ziemskiej¹¹.

Szczególnie dotkliwy dla dworu był okres po II wojnie światowej. Zaniedbany obiekt służył przez jakiś czas jako magazyn zboża. Teren wokół dworu stopniowo pustoszał. Zniknęły zabudowania gospodarcze, usunięto cenny drzewostan, zniszczono także bramy wjazdowe¹².

Dopiero kiedy na początku 2. połowy XX wieku zaadaptowano budynek dworu na szkołę podstawową, powstrzymano proces jego dewastacji. Dwadzieścia cztery lata później rozpoczęto prace remontowe (między innymi doprowadzono do obiektu wodę, centralne ogrzewanie, wymieniono stropy itp.). Niestety z dawnego założenia dworsko-parkowego pozostał jedynie dwór, kaplica, fragment parku, budynek gospodarczy i znajdujący się obecnie poza terenem należącym do dworu budynek mieszkalny.

Obecny obraz dworu

Zachowany do dzisiaj budynek dworu powstał, jak wspomniano wyżej, w latach 20. XIX wieku z fundacji Jana Stadnickiego. Dwór wzniesiono w stylu neogotyckim, który był powszechnie stosowany w architekturze rezydencjonalnej tego okresu.

Budynek jest obiektem murowanym i charakteryzuje się asymetrią planu oraz bryłą, brakiem osiowości oraz eklektyzmem stylów. Elementem szczególnym jest asymetrycznie usytuowana wieża nakryta namiotowym dachem o neogotyckim charakterze z arkadowym fryzem i okienkiem, które niegdyś przyjęło formę ostrołukową¹³.

Niestety na skutek ostatnich prac remontowych otwory okienne oraz inne elementy dekoracyjne zmieniły charakter. Drewniana stolarka okienna zastąpiona została plastikową ze sztucznymi podziałkami, które nie nawiązują do historycznych.

Zmieniony został także układ wnętrza dworu, który dostosowano do współczesnej funkcji obiektu (restauracja, sale balowe, część hotelowa).

Należy ubolewać, że nieodwracalnym przekształceniom uległa także oryginalna dekoracja wnętrz w postaci m.in. sztukaterii w jednej z sal balowych pochodzącej z drugiej połowy XVIII wieku.

Z drugiej jednak strony nie można nie dostrzegać faktu, że dzięki prywatnemu właścicielowi dwór nie popadł w całkowitą ruinę. Przed remontem znajdował się w katastrofalnym stanie technicznym.

accessible to all the residents, so it became the place of celebrating holy masses for the entire community. The chapel was then dedicated to St. John the Baptist. The fact that the manor chapel was made available to the village inhabitants was a significant event since almost the whole community of Boratyn was of Roman-Catholic faith. Previously, in the village there was only an Orthodox church from the 17th century¹⁰.

After the death of Kazimierz Krasicki, the village passed into the hands of Jan Kanty – an Austrian Chamberlain, and then of his daughter Helena. Since her husband was an Austrian officer Emanuel Homolacza, during the World War I the manor served as a field hospital for Austrian soldiers. During the inter-war period, the village was in charge of Marian Lisowiecki who resided in Chłopice, and therefore the manor ceased to function as the main family seat, and became more of a headquarters for administering the land estates of its owners¹¹.

Particularly unfavourable for the manor was the period after World War II. A neglected object was used as a corn storehouse. The area around the manor house gradually emptied. Utility buildings disappeared, valuable trees were cut down, the entrance gates were also destroyed¹².

Only at the beginning of the second half of the 20th century, when the building was adapted for a primary school did the process of its devastation stop. Twenty four years later renovation work began (e.g. water mains and central heating were installed in the building, ceilings were replaced etc.). Unfortunately, only the manor house, the chapel, fragment of the park, a utility building, and a residential building currently located outside the manorial estate, were left from the historic manor and park layout.

Current appearance of the manor house

As mentioned above, the manor house which has been preserved until today was founded by Jan Stadnicki during the 1820s. The manor was built in the neo-Gothic style which was commonly used in the residential architecture of that period.

It is a masonry building characterised by asymmetry in its plan and bulk, lack of an axis and eclecticism of styles. A special element is an asymmetrically situated tower covered with a tented roof of neo-Gothic character with an arcaded frieze and a window which once had an ogival form¹³.

Unfortunately, as a result of recent renovation work window openings and other decorative elements changed their character. Wooden window frames were replaced by plastic ones with artificial divisions which are not connected with the historic ones.

The layout of the manor house interior was also altered, since it was adapted to the present function of the object (a restaurant, ballrooms, the hotel section).

It is to be lamented that the original interior decoration in the form of e.g. stuccos in one of the ballrooms from the second half of the 18th century has also been irreversibly changed.

On the other hand, one cannot ignore the fact that thanks to a private owner the manor did not fall into complete ruin. Before the renovation its technical condition was catastrophic.

Obiekt zachował swą historyczną formę i nadal składa się z trzech zasadniczych części. Pierwszą stanowi jednokondygnacyjny niepodpiwniczony korpus główny z nadbudowaną drugą kondygnacją we wschodniej części tylnego traktu przekrytego dwuspadowym, łamanym dachem polskim. Drugą częścią bryły dworu jest trójkondygnacyjna wieża znajdująca się w północno-wschodnim narożniku budynku. Wieża jest podpiwniczona, przekryta dachem namiotowym, lekko zagłębionym. Trzecią część budynku stanowi parterowa dobudówka od strony wschodniej, niepodpiwniczona, przekryta trójspadowym dachem¹⁴.

W elewacji frontowej (północnej) znajduje się trójkondygnacyjna wieża. Jej trójosiowa, środkowa część jest symbolicznie podkreślona przez drewniane zadaszenie wsparte na trzech słupach. Część zachodnią przedmiotowej elewacji stanowi ściana zwieńczona uskokowym szczytem, nad którym widnieje kartusz herbowy z herbem Szreniawa. Część wschodnią elewacji tworzy wieża wysunięta przed korpus główny. Posiada ona ścięte narożniki oraz jedną oś okien w parterze i na poziomie trzeciej kondygnacji¹⁵.

Obecnie elewacja północna jest przysłonięta przez dostawiony do budynku namiot o charakterze tymczasowym. Część północna obiektu pełniła niegdyś funkcję elewacji frontowej. W tej chwili jest traktowana jako boczna. Wejścia znajdują się od strony zachodniej oraz południowej.

Tyłna elewacja (południowa) dworu jest w części zachodniej parterowa i gładko otynkowana. Posiada pośrodku odcinkowo zamkniętą blendę. Pozostała część (wyłączając przybudówkę od strony wschodniej) jest dwukondygnacyjna. Część wschodnia elewacji tylnej jest dwukondygnacyjna, dwuosiowa z prostokątnymi otworami okiennymi, z którym część posiada ozdobne opaski ze zwornikami¹⁶.

Elewacja wschodnia obiektu jest dwu- i trzykondygnacyjna. Część południowa elewacji posiada dwie kondygnacje i jest przysłonięta przez wtórną przybudówkę. Jest także dwuosiowa; jedna oś podkreślona została przez ganek zwieńczony ozdobną balustradą, a druga – wąskimi oknami¹⁷.

Elewacja zachodnia jest szczytowa i parterowa. Posiada sześć osi, które tworzą zgrupowane po trzy prostokątne otwory okienne.

Szczyt przedmiotowej elewacji jest łamany z widocznym gzymsem wspartym w narożach ozdobnymi wspornikami¹⁸.

Kaplica dworska

Kaplica dworska jest niezwykle cennym obiektem. W odróżnieniu od dworu, który posiada typowo romantyczny charakter, kaplica, którą zbudowano w pierwszej połowie XIX wieku, jest obiektem klasycystycznym¹⁹.

Istnieje hipoteza, że kaplica jest obiektem wcześniejszym niż sam dwór i że powstała z fundacji Katarzyny Stadnickiej²⁰. Inspiracją dla jej formy mogła być świątynia Diany w Arkadii (1783 r.) lub świątynia Sybilli w Puławach (1790-1801)²¹.

Kaplica jest obiektem wzniesionym na rzucie prostokąta. Swą formą przypomina nieco budowle antyczne stosunkowo często spotykane w polskich założeniach dworsko-parkowych, budowanych od lat 70. XVIII wieku.

W elewacji frontowej kaplicy znajduje się prostokątny portyk z sześcioma kolumnami, wspartymi na niskich ba-

The object has preserved its historic form and still consists of three basic parts. The first is the ground-floor main building without a cellar with one storey added in the east part of the back section covered with the Polish hipped roof. The second part of the manor bulk is a three-storey tower situated in the north-east corner of the building. The tower has a cellar and is covered with a slightly sunken tent roof. The third part of the building is a ground-floor extension on the east side, without a cellar, which is covered with a three-hipped roof¹⁴.

In the front (north) elevation there is a three-storey tower. Its three-axial, central part is symbolically emphasised by a wooden roofing supported on three posts. The west part of the discussed elevation is a wall with an offset gable, above which a cartouche with the Szreniawa coat of arms can be seen. The east part of the elevation is made up by the tower, with truncated corners and one axis of windows on the ground floor and at the level of the third storey¹⁵, which juts out from the main bulk.

Nowadays the north elevation is hidden behind a tent of temporary character added to the building. The north part of the object once used to serve as the front elevation, but nowadays it is treated as side elevation. Entrances are situated on the west and south sides.

The back (south) elevation of the manor in its west section is ground-floor and smoothly plastered. In the centre it has a blind window enclosed with a section. The remaining part (apart from the extension on the east side) has two storeys. The east part of the back elevation has two storeys and two axes, with rectangular window openings some of which possess decorative bands with keystones¹⁶.

The east elevation of the object is two – and three-storey high. The south section of the elevation has two storeys and is concealed by a secondary extension. It also has two axes, one of which was emphasised by a porch topped with an ornamental balustrade, while the other – by narrow windows¹⁷.

The west elevation is gable and ground-floor one. It has six axes marked by rectangular window openings arranged in groups of three.

The gable of the elevation in question is broken with a visible cornice supported in the corners by decorative corbels¹⁸.

The manor chapel

The manor chapel is an extremely valuable object. Unlike the manor house which has a typically romantic character, the chapel, built in the first half of the 19th century, is a classicist object¹⁹.

There is a hypothesis which says that the chapel was built earlier than the manor house itself and was founded by Katarzyna Stadnicka²⁰. An inspiration for its form could have been the temple of Diana in Arcadia (1783) or the temple of Sybil in Puławy (1790-1801)²¹.

The chapel is an object erected on the plan of a rectangle. Its form slightly resembles antique buildings relatively frequently encountered in Polish manor and park layouts built from the 1870s.

In the front elevation of the chapel there is a rectangular portico with six columns supported on low bases, the middle four of which are arranged in pairs. The columns carry

zach, z których cztery środkowe ustawione są parami. Na kolumnach spoczywa belkowanie, tworząc gładki architrav, nad którym znajduje się gzymz z kostkowymi wspornikami. Całość zwieńczona jest trójkątnym przyczółkiem z wyróżniającym się gzymsem. Tympanon tworzy gładka ściana z delikatnym boniowaniem. W elewacji frontowej niegdyś znajdowały się symetrycznie względem siebie ustawione otwory okienne, które z czasem zamurowano. Między nimi usytuowane były drzwi, które istnieją do dziś²².

Elewację tylną, zwieńczoną trójkątnym przyczółkiem, poprzedza wysunięty półokrągły portyk z sześcioma kolumnami. Kolumny, które dźwigają półkoliste belkowanie, posiadają gładkie trzony z bazami i głowicami, na wzór tych w elewacji frontowej²³.

Wnętrze kaplicy jest jednotraktowe, trójpasmowe z osiowo usytuowanym sklepionym kolebkowo korytarzykiem, który przechodzi w półkolistą absydę.

Park

Najbliższe otoczenie dworu stanowi zachowany relikto-wo park krajobrazowy, założony zapewne jeszcze przez Katarzynę Stadnicką²⁴. Granice parku, który do niedawna nie był ogrodzony, tworzą w naturalny sposób utworzone stoki wzgórza.

Do parku prowadziły niegdyś dwie drogi, jedna od strony północno-zachodniej, druga – południowej, na końcu których znajdowały się dwie, zniszczone po 1970 roku bramy wjazdowe.

Teren między kaplicą a dworem był w okresie świetności rezydencji uporządkowany przez ozdobne nasadzenia. Jeszcze w okresie międzywojennym istniały tutaj liczne klomby i rabaty. Później teren ten przeznaczono na boisko sportowe²⁵.

Najcenniejsza część parku znajduje się na zachód od dworu. Stanowi ją stary drzewostan, w którym przeważają dęby, lipy, jesiony i akacje. Nie tworzy on już jednak zwartej kompozycji.

Park ze względu na swój krajobrazowy charakter był założeniem swobodnym, nieregularnym. Jednak w rysunku jego planu można dostrzec drugą, zapewne wtórną fazę rozwoju w postaci nałożenia na to krajobrazowe założenie dwóch osiowo biegnących ścieżek. Jedna na osi północ-południe przed kaplicą styka się z drugą, prostopadłą do niej, poprowadzoną na osi wschód-zachód²⁶.

Krajobrazowy park angielski i romantyczny dwór tworzyły niegdyś malownicze i niepowtarzalne założenie. Charakter parku dopełniały w przeszłości także elementy małej architektury w postaci m.in. łuku triumfalnego uwiecznionego na akwareli z 1830 r., budowli ogrodowych, pomników oraz kamieni pamiątkowych, które niestety nie przetrwały do naszych czasów²⁷.

Obecnie park jest dobrze utrzymany. Szkoda tylko, że nowe elementy w postaci kwietników, fontanny czy innych elementów małej architektury nie nawiązują do jego historycznego charakteru angielskiego parku krajobrazowego.

Uwagi końcowe

Okres dewastacji założenia, który rozpoczął się po II wojnie światowej, trwał wiele lat. Dwór pełnił funkcję ośrodka gospodarczego, co przyczyniło się do syste-

an entablature thus creating a smooth architrave, above which there is a cornice with cubic corbels. The whole is topped with a triangular pediment with an outstanding cornice. The tympanum has the form of a smooth wall with delicate rustication. The front elevation once had symmetrically arranged window openings which were later walled in. Between them there was a door which has survived until today²².

The back elevation topped with a triangular pediment is preceded by a jutting semi-circular portico with six columns. The columns, which carry the semi-circular entablature, have smooth shafts with bases and capital modelled like the ones in the front elevation²³.

The chapel interior has one section and three lanes with the axially situated corridor with a barrel vault, which then opens into a semi-circular apse.

The park

The manor is surrounded by the preserved relict landscape park, which might have been founded by Katarzyna Stadnicka²⁴. The boundary of the park which, until recently, was not fenced in, are naturally marked by the slopes of the hill.

Two roads once used to lead to the park: one from the north-west, the other from the south, at the end of which there were two entrance gates destroyed after 1970.

The area between the chapel and the manor was, in its heyday, arranged with decorative plants. Even during the inter-war period numerous garden and flower beds existed here. Later the area was turned into a sports field²⁵.

The most valuable section of the park is located to the west of the manor house. It comprises trees, among which there are oaks, lime trees, ashes and acacias. However, they no longer create a compact composition.

Because of its landscape character the park had a free, irregular layout. However, on the sketch of its plan one can notice yet another, possibly secondary, phase of its development in the form of two axially running paths being superimposed on this landscape layout. In front of the chapel, the path running along the north-south axis meets the other running perpendicularly along the east-west axis²⁶.

The English landscape park and the romantic manor once used to constitute a picturesque and unique layout. In the past, character of the park was complemented by other decorative features such as e.g. a triumphal arch visible in the watercolour from 1830, garden structures, statues or memorial stones which, unfortunately, have not survived until the present times²⁷.

Nowadays, the park is well maintained. It is a pity, however, that new elements in the form of flower beds, the fountain or other decorative features do not allude to historical character of an English landscape park.

Final remarks

The period when the complex was vandalised, which started after the World War II, lasted many years. The manor served as an administrative centre which contributed to the systematic deterioration of both the building and the park. During the 1960s, the chapel and the manor house were renovated which, for a short time, slowed down the

Ryc. 6. Dwór w Boratynie. Widok na dawną elewację tylną – południową po remoncie. Elewacja ta pełni obecnie funkcję elewacji frontowej – tutaj znajduje się wejście do dworu, fot. J. Kobylarczyk 2011

Fig. 6. Manor house in Boratyn. View of the former back (south) elevation – after the renovation. This elevation currently serves as the front one – here is the entrance to the manor, photo by J. Kobylarczyk 2011

Ryc. 7. Dwór w Boratynie. Widok na fragment dawniej elewacji tylnej – południowej po remoncie, fot. J. Kobylarczyk 2011

Fig. 7. Manor house in Boratyn. View of a fragment of the former back (south) elevation – after the renovation, photo by J. Kobylarczyk 2011

matycznego niszczenia zarówno budynku, jak i parku. W latach 60. przeprowadzono remont dworu oraz kaplicy, co na krótko powstrzymało posuwającą się dewastację. Niestety zlokalizowanie tutaj ponownie ośrodka gospodarczego i miejsca skupu produktów rolnych wpłynęło katastroficznie na stan techniczny zarówno dworu, jak i parku. Kolejną niekorzystną dla boratyńskiego dworu decyzją był wtórny podział terenu założenia na część z dworem i parkiem, które były użytkowane przez szkołę, oraz obszar przy kaplicy, który stał się własnością miejscowej cukrowni²⁸.

Obecnie, po latach zapomnienia i dewastacji dwór znów funkcjonuje. Nowy właściciel usytuował tutaj hotel, który pełni także funkcje kulturalne. Organizowane są w nim liczne koncerty i wieczory literackie.

Niestety remont założenia dworsko-parkowego nie był do końca zgodny z wytycznymi konserwatorskimi zawartymi chociażby w cytowanym opracowaniu I. Zając. Zatracono szereg cennych elementów we wnętrzu obiektu, a kolorystyka i detal elewacji nie są zgodne z romantycznym charakterem zabytkowego budynku. Nie można jednak nie dostrzec faktu, że nowy właściciel uratował zapomniany i zdewastowany dwór od unicestwienia.

Na marginesie historii i losów zespołu dworsko-ogrodowego w Boratynie rodzi się pytanie, gdzie jest granica pomiędzy ochroną konserwatorską a ingerencją „twórczą” inwestora, który w drodze rewitalizacji zabytkowego zespołu dąży do maksymalnej rentowności podjętej inwestycji. W zderzeniu tych odmiennych celów potrzebny jest kom-

process of devastation. Unfortunately, the administrative centre and agricultural produce purchase centre were located here again, which had a catastrophic influence on the technical state of both the manor house and the park. Another decision unfavourable for the Boratyn manor was the secondary division of the complex area into the part with the manor house and park which was used by the school, and the areas around the chapel which became the property of the local sugar factory²⁸.

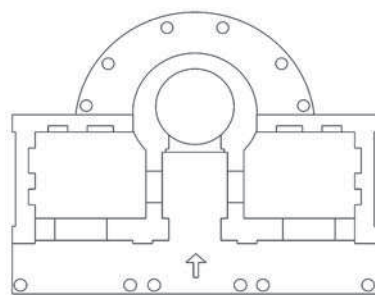
Nowadays, after years of oblivion and devastation, the manor is functioning again. The new owner opened a hotel here which also fulfils cultural functions, as numerous concerts and literary soirees are organised here.

Unfortunately, the renovation of the manor and park complex was not fully in accordance with the conservation guidelines included in e.g. the already quoted study by I. Zając. Several valuable elements inside the object have been irretrievably lost, and the colour scheme and details of elevations do not agree with the romantic character of the historic building. One cannot, however, ignore the fact that the new owner saved a neglected and devastated manor from total annihilation.

On the margin of the history of the manor and park complex in Boratyn, a question arises concerning the borderline between conservation protection and “creative” interference of the investor who, by means of revitalising a historic complex, aims at maximum profitability of his investment. In the clash of those contradictory aims a compromise has to be reached between the monument

Ryc. 8. Dwór w Boratynie. Widok na dawną elewację frontową – północną po remoncie, fot. J. Kobylarczyk 2011
 Fig. 8. Manor house in Boratyn. View of the former front (north) elevation after the renovation, photo by J. Kobylarczyk 2011

Ryc. 11. Rzut kaplicy dworskiej w Boratynie, oprac. J. Kobylarczyk
 Fig. 11. Projection of the manor chapel in Boratyn, made by J. Kobylarczyk

Ryc. 9. Kaplica dworska w Boratynie, stan obecny, fot. J. Kobylarczyk 2011
 Fig. 9. The manor chapel in Boratyn, current state, photo by J. Kobylarczyk 2011

Ryc. 10. Kaplica dworska w Boratynie, stan obecny. Widok na elewację boczną, fot. J. Kobylarczyk 2011
 Fig. 10. The manor chapel in Boratyn, current state. View of the side elevation, photo by J. Kobylarczyk 2011

Ryc. 12. Park dworski w Boratynie, stan obecny, fot. J. Kobylarczyk 2011
 Fig. 12. Manorial park in Boratyn, current state, photo by J. Kobylarczyk 2011

promis pomiędzy konserwatorem zabytków a architektem pracującym dla inwestora. W przypadku zespołu zabytkowego w Boratynie ten kompromis sam się urodził, szkoda tylko, że w sposób nieformalny.

conservator and the architect working for the investor. In the case of the historic complex in Boratyn the compromise was born on its own though, regretfully, in an informal way.

Bibliografia

- [1] Chałupski J., *Obiekty mieszkalne służby dworskiej na Podgórzu Rzeszowskim*, Warszawa 1979.
- [2] Ciołek G., *Ogrody polskie*, Warszawa 1978.
- [3] Gottfried K., *Jarosław I okolice*, Warszawa 1959.
- [4] Jabłonowski A., *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej wydany z zasiłkiem Akademii Umiejętności w Krakowie*, T. 1. *Epoka przelomu z wieku XVI-ego na XVII-ty. Dział II-gi. „Ziemie Ruskie” Rzeczypospolitej*, Wyd. C. i K. Wojskowo-Geograficzny Zakład w Wiedniu, Warszawa – Wiedeń 1889-1904.
- [5] Kobylarczyk J., *Residential quality in central zones of podkarpackie towns*, Lap Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2010.
- [6] Komornicki S., *Dwory murowane w Małopolsce z czasów Odrodzenia*, Prace Komisji Historii Sztuki 1933, T. V, Z. 1.
- [7] Markowski F., *Polskie dwory zwyczajne i obronne XVI-XIX w.*, Lwów 1935.
- [8] Orłowicz M., *Jarosław, jego przeszłość i zabytki*, Lwów – Warszawa 1920.
- [9] *Pałace i wille podmiejskie Krakowa*, Sesja Naukowa Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, seria Kraków w Dziejach Narodu, T. 24, Kraków 2007.
- [10] Piórecki J., *Zabytkowe ogrody i parki województwa przemyskiego*, Wyd. KAW, Rzeszów 1989.
- [11] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, B. Chlebowski i in. (red.), T. 1, 1880.
- [12] Zając I., *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, Dokumentacja naukowo-historyczna wykonana na zlecenie Gminnego Zespołu Ekonom.-Admin. w Chłopicach, Przemysł 1987, mpis w: Archiwum WUOZ w Przemysłu.

¹ M.in. w: *Pałace i wille podmiejskie Krakowa*, sesja naukowa Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, seria Kraków w dziejach narodu, T. 24, Kraków 2007.

² I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, Dokumentacja naukowo-historyczna wykonana na zlecenie Gminnego Zespołu Ekonom.-Admin. w Chłopicach, Przemysł 1987, mpis w: Archiwum WUOZ w Przemysłu, s. 48.

³ M.in.: J. Kobylarczyk, *Jakość środowiska mieszkaniowego w strefie centralnej Jarosławia*, Czasopismo Techniczne 2008; J. Kobylarczyk, *Residential quality in central zones of podkarpackie towns*, Lap Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2010.

⁴ I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., s. 15-16.

⁵ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, B. Chlebowski i in. (red.), T. 1, 1880, s. 199, s.v.

⁶ *Ibidem*.

⁷ I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., s. 17.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, s. 19-20.

¹⁰ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, T. 1, Warszawa 1904.

¹¹ I. Zając, *Boratyn. Założenie dworsko-parkowe*, op. cit., s. 22.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, s. 39.

¹⁴ *Ibidem*, s. 23.

¹⁵ *Ibidem*, s.24.

¹⁶ *Ibidem*, s.25.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, s. 25.

¹⁹ *Ibidem*, s. 37.

²⁰ *Ibidem*, s. 38.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, s. 32.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, s. 19.

²⁵ *Ibidem*, s. 34.

²⁶ *Ibidem*, s. 45.

²⁷ *Ibidem*, s. 46.

²⁸ *Ibidem*, s. 48.

Streszczenie

Dwór w Boratynie jest przykładem architektury rezydencjonalnej z drugiej połowy XVII wieku. Na uwagę zasługuje także najbliższe otoczenie dworu w postaci parku z kaplicą dworską w stylu klasycystycznym, która pochodzi zapewne z pierwszej połowy XIX wieku.

Dwór od kilku lat jest własnością prywatną. Niestety w wyniku przeprowadzonego remontu wiele cennych elementów wystroju (m.in. sztukaterie znajdujące się w jednej z sal balowych) zostało bezpowrotnie utraconych. Niemniej jednak nie można pominąć faktu, że dzięki nowym właścicielom zaniedbany i zdewastowany wcześniej budynek dworu został uratowany.

Abstract

The manor house in Boratyn is an example of residential architecture from the second half of the 17th century. Attention should also be paid to the close surroundings of the manor in the form of a park with the manor chapel which, erected in the classicist style, must have been built in the first half of the 19th century.

The manor has been a private property for a few years. Unfortunately, as a result of the carried out renovation many valuable elements of interior decoration (e.g. stuccos in one of the ballrooms) have been irretrievably lost. Nevertheless, it cannot be ignored that thanks to the new owners a previously neglected and vandalized manor house has been saved.